

ELS BANYS DE CIUTAT DE MALLORCA (S. XIII i XIV)

REIS FONTANALS

Un dels pocs elements que hom disposa per conèixer l'estructura i l'aspecte de la ciutat musulmana, de Madîna Mayûrqa, és el *Llibre del Repartiment de Mallorca* on es fa un minuciós inventari del botí que s'havia de repartir entre els conqueridors catalans.

Aquest *Llibre* del qual es conserven cinc versions diferents, és una vertadera font d'informació sobre l'illa i bàsicament sobre Madîna Mayûrqa, i no ha estat objecte de moment d'un estudi profund que, sens dubte, seria molt profitós.

El *Llibre del Repartiment* esmenta dues vegades els banys públics existents dins Madîna Mayûrqa:¹

“Son verament II bayns
en la partida del Rey.
Lo bayn zo es assaber
de Amate e ort. (*)
Lo bayn qui es dit de
Balnearia”.²

I més endavant, a la divisió de la Ciutat:

“E V bayns de la
vila dels quals la un
es apelat bayn de la Re
al. El segon bayn del
Albame-ra. (**). Lo III bayn

¹ He utilitzat el *Còdex Català* de l'Arxiu del Regne de Mallorca perquè és una còpia de 1232 mentre que la còpia llatina que es conserva a l'Arxiu de la Corona d'Aragó editat per P. Bofarull, és del segle XV. La transcripció total del *Còdex Català* és obra de Ricard Soto i Company i està en procés d'edició.

(*) BOFARULL: “Arriate vel orte” que és la lectura correcta.

² R. SOTO, *Còdex Català del Repartiment de Mallorca (ARM)* fol 41 v.

(**) BOFARULL: *Albanjera*.

de la Costa. Lo IIII bayn
 Salssum.³ Lo V bayn
 del Alfaden.⁴ E daquests
 V bayns, los II ne
 convengueren en la p(ar)t
 del Senyor Rey zo es
 assaber lo bayn de la Re
 al, (e) el bayn de la Bani
 era. Els altres III foren
 dels magnats zo es
 dels grans senyors".⁵

Com es pot observar, els dos bayns corresponents al rei venen designats amb diferents noms, *Arriate - Balnearia* i a continuació *La Real La Baniera* (o *al-baniera*). En el cas de *Balnearia* > *La Baniera*, és evident que es tracta del mateix mot que s'ha catalanitzat a partir del llatí.

Arriate, en canvi, és una deformació de *al-riyâd* (sing. *rawd*) que significa "vergers" i que s'ha transformat en *La Real*. Aquesta explicació l'havia apuntada ja J. M. Quadrado i P. Piferrer⁶ en contra de la creença tradicional de que el nom provenia de l'establiment en aquest lloc de l'exèrcit català abans del setge de la Ciutat el 1229.

El fet que a la possessió Son Cabrer, coneguda antigament per *La Real Vella*, hi hagués notícia d'uns banys àrabs,⁷ va propiciar una visita a la finca on, efectivament, quedava encara una resta dels antics banys, una pica trencada en 4 ó 5 troços que confirmava plenament la identificació dels banys d'*Ariate* amb els de *La Real*.

Sobre el bany anomenat *Salssum*, salat, hi ha una notícia recollida per D. Zaforteza, que l'identifica amb els banys coneguts en el segle

³ *Salssum*, molt probablement del llatí *salsum*, salat.

⁴ Alfaden d'*al-jaddân*, el camp en àrab.

⁵ R. Soto, *El Còdex Català*, fol. 75 r.

⁶ *Islas Baleares*, 1.ª reed. Palma de Mallorca, 1969, pàgs. 445-446.

A la *Crònica* de B. Desclot (ed. M. Coll i Alentorn, II, Barcelona 1949, pàgs. 107-108) apareix la descripció d'un gran jardí on passaren la nit els catalans camí de Ciutat de Mallorca. Hi havia fruiters i un bell alberg. Pel mig d'aquest jardí corria l'aigua i estava tancat per un mur. La *Crònica* el situa a una ballestada de la Ciutat. Podria tractar-se de l'hort de Nunó Sanç que apareix al *Llibre del Repartiment* ("l'ort Rey al del Senyor en Nono" C.C. fol 35 v.) i també als primers documents com "l'al·càsser de Nunó Sans", que més tard formaria part de la dotació del monestir de La Real.

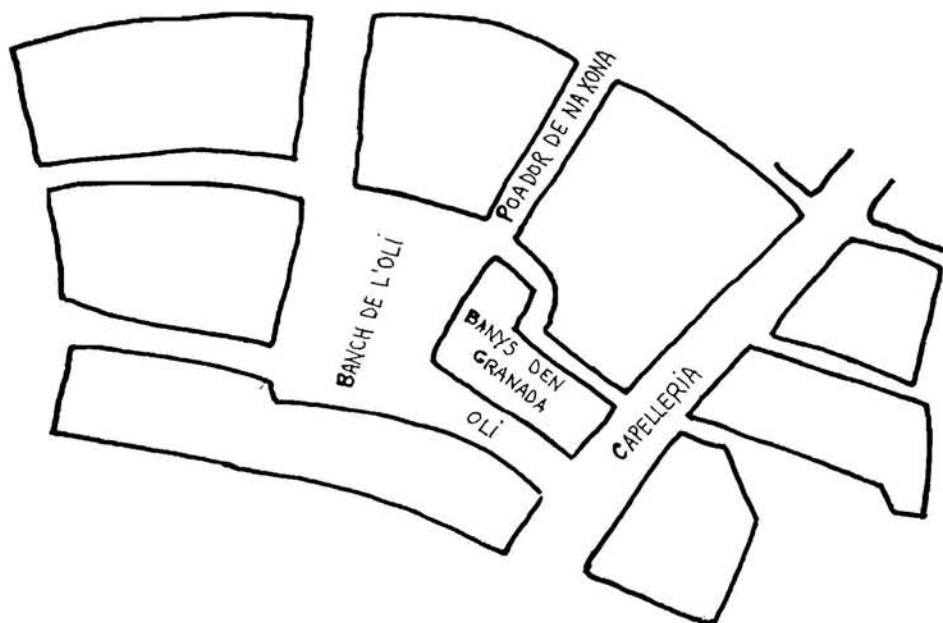
⁷ D. ZAFORTEZA I MUSOLES, *La Ciudad de Mallorca*, 4 toms. Palma de Mallorca, 1960. Tom I, 1953, pàg. 39 "Los banys dels Moros, en la actual finca Son Cabrer, en La Real, conocida antiguamente per la Real Vella...".

XIV com “banys d'en Renovard” els quals estaven situats en l'actual carrer de La Pau, prop de la parròquia de la Sta. Creu.⁸

Falten per identificar tres banys dels cinc que apareixen al *Repartiment Balnearia* > *La Baniera*, *Alfaden* i *La Costa*. Un d'ells hauria de ser el del carrer de Serra, únics banys àrabs conservats totalment fins ara. Per trobar-se tan propers a la Ciutat romana cabria la hipòtesi que fossin els *Balnearia*, únic nom dels banys àrabs del *Repartiment* que no és un qualificatiu o un topònim, i que es va conservar llatinitzat, potser per un possible origen romà.

Els Banys den Granada.

La única casa de banys públics que està documentada des del segle XIV funcionant amb aigua de la sèquia de la Vila és la coneguda com els banys d'en Granada, per pertànyer tradicionalment a aquesta família des de la mateixa conquesta.⁹

⁸ *Op. cit.* tom II pàg. 138-139.

⁹ Segons Zaforteza, *La Ciudad de Mallorca*, tom II pàg. 45, a *La Nobleza Balear* (1783) se diu que a Bernat Çagranada li pertocàren en el repartiment, cases i banys dins la Ciutat prop del Banch de l'oli.

El 28 de febrer de 1302, una carta de Jaume II manava al governador que no tapés una sèquia “per la qual se diu ha de discorrer laigua que ix dels banys de na Massella de Granada...”. Pocs dies després, el 4 de març de 1302, el rei torna a escriure al governador manant-li que tapi la dita sèquia “de laygua dels banys de na Granada...”.¹⁰

Aquests banys apareixen també a un document de 1344-45 on es fa una llista dels usuaris de l'aigua de la Font de la Vila.¹¹ I els tornem a trobar a finals del s. XIV, en concret, el 1381, a un procés per qüestions de l'aigua de la Font de la Vila contingut al *Llibre den Çagarri-ga*.¹² Al llarg d'aquest procés es fa un inventari detallat dels usuaris de la Font de la Vila tant fora com dins Ciutat. S'hi esmenten diverses vegades els banys den Granada, que aleshores eren propietat de Joan Sagrañada, savi en dret. Detalla el procés que Sagrañada tenia un hort de prop de 300 m.² amb un safareig llarg.¹³

Dels banys den Granada tornem a tenir referència ja molt més tardana, en ple segle XVIII, a una Capbreuació que feu el Gremi de Pelaires de Ciutat on apareix una saboneria de la seva propietat. El text, que dona a més a més, l'enclavament exacte dels banys diu així:

“... dicho gremio tiene y posee unas casas, baño y algibe... llamado antiguamente *lo bany d'En Granada*... con su derecho a agua de la Fuente de la Ciudad... en la calle y plaza nombrada el Banch del Oli, de otra con la calle por donde se va desde dicha plaza a la fuente de Na Xona, de otra por la calle por la cual se va a San Antonio de Padua, que ahora llaman la Capelleria...”.¹⁴

Els banys, doncs, ja convertits en saboneria el 1775, ocupaven tota una illa de cases limitada pels actuals carrers Sindicat, Oli, Vallori i plaça de Palou i Coll. (veure plànol).

¹⁰ *Rúbrica de Cartes Reals*, 1301-1309, A.R.M., fol. 29 v. publicades al *BSAL*, XX, pàg. 265.

¹¹ Aquest document ha estat transcrit i estudiat a la meua memòria de llicenciatura “La sèquia de la Vila (1344-1345) Desestructuració feudal d'un sistema de repartiment de l'aigua”.

¹² Guardat a l'A.R.M. i publicat en part per B. Pons Fàbregues a *Colección de documentos referentes al Reino de Mallorca, tom I Còdex Lagostera, Còdex Çagarri-ga*. Palma de Mallorca, 19.

¹³ B. PONS FÀBREGUES, *Colección de documentos...* pàgs. 135-136 i 214. Es va fer una medicció d'alguns dels horts interiors de la Ciutat, entre ells el dels Sagrañada. També explica el *Còdex Çagarri-ga* que quan es van tancar tots els canons urbans d'aigua, es deixà obert un canó petit pels banys den Granada.

¹⁴ D. ZAFORTEZA, *La Ciudad de Mallorca*, pàg. 135. L'autor el va extreure, segons indica, de l'*Arch. Protocols Cab. Magnates*, tom 321, fol 232, 2.ª (1775).

Aquesta zona de Ciutat, segons la hipòtesi de G. Rosselló Bordoy,¹⁵ correspondria al nou raval construït per Mubashir Nasir al-Dawla entre finals del segle XI i començaments del XII. Es tracta de l' "Arabathal-gidith" —raval nou— que apareix a la descripció de Madîna Mayûrqa del poeta pisà al *Liber Maiolichinus*, escrit poc després de l'expedició de croada contra les Illes feta per pisans i catalans el 1114-1115.

Aquest raval nou era una ampliació de la Ciutat que inclouria l'avui barri de Sant Miquel i carrer del Sindicat, i arribava fins al mar envoltant les altres dues ciutats que formaven Madîna Mayûrqa per l'arc dels actuals carrers de la Unió, Pau i Gral. Barceló.

La part alta d'aquest raval nou on es troben els banys den Granada, és de construcció cristiana, feta probablement arrel de la conquesta catalana de 1229, aprofitant els carrers radials musulmans (Sant Miquel, Vallori - Poador de Na Xona, i Sindicat - Capelleria).

Això ens dona una indicació de la data de construcció d'aquests banys que serien de finals del segle XI o començament del XII.

¹⁵ G. ROSSELLÓ BORDOY, "La evolución urbana de Palma en la Antigüedad, II, Palma Musulmana" *Boletín de la Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación de Palma de Mallorca*, n.º 632, jul. sept. 1961, pàgs. 182-197, sobretot, 191-192.